

Journal of New Century Innovations

Country: Uzbekistan

Type: Online

Publication: Electronic

In all areas

Google Scholar, Zenodo, Open Aire, DOI

ЖОЙ НОМЛАРИ ЗАМИРИДАГИ АСОТИРЛАР

Маъруфжон Юлдашев

филология фанлари доктори, профессор (ЎзДСМИ),

Қўшназарова Малохат Алимовна

*“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш
муҳандислари институти” миллий тадқиқот университети*

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Тўлепберген Қаипбергенов ўзининг ярим асрдан зиёд давом этган ёзувчилик фаолияти давомида катта ва сермазмун ижод йўлини босиб ўтди. Ўз асарларида қорақалпоқ халқининг тарихи, бугунги ҳаёти, миллий кадрият ва анъаналарини юксак маҳорат билан тараннум этди. Унинг қаламига мансуб “Раҳмат, муаллим”, “Совуқ бир томчи”, “Котиб”, “Қорақалпоқ кизи”, “Маманбий афсонаси”, “Бахтсизлар”, “Гумроҳлар” сингари қисса ва романлар, “Қорақалпоқ достони” трилогияси адабиётимиз хазинасидан муносиб ўрин эгаллади. Бу асарларнинг аксарияти жаҳондаги кўплаб тилларга таржима қилиниб, бир қатор нуфузли адабий мукофотларга сазовор бўлган эди. Мақолада адибнинг “Қорақалпоқнома” асарида қўлланилган айрим топонимларнинг берилиши ҳақида фикр билдирилган. Мазкур асардаги жой номларининг лингвопоэтик ва лингвомаданиятшунослик жиҳатидан муҳим аҳамият касб этиши мисоллар асосида кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар. Тўлепберген Қаипбергенов, Қорақалпоқнома, топоним, мифотопоним, топопоэтоним, интертекстуаллик.

Маълумки, муайян тилдаги ономастик бирликлар шу тилда сўзлашувчи халқнинг тарихи, маданияти, урф-одатлари, адабиёти билан дахлдор жиҳатларни намоён этувчи бирликлар ҳисобланади. Хусусан, “бадий адабиётда қўлланган номлар ижодкорнинг бадий-эстетик қарашларини намоён этиб, турли поэтик вазифаларда қўлланиши мумкин.” Ўзбек тилшунослигида лингвопоэтика бўйича амалга оширилган тадқиқотларда бу

масала бир қадар ёритилган. Тилшунос Д.Анданиязова мазкур масалада жиддий тадқиқот амалга оширган.¹ Бироқ бир тадқиқот билан мазкур масалани ҳал қилинган деб бўлмайди. “Маълумки, ўзини ўраб турган ташқи оламни ва унда юз берувчи ҳодисалар сабабини билишга кизикқан ибтидоий одам уни образли тасаввур қилган. Натижада ҳиссий образлар сифатида мифологик образлар пайдо бўлган. Мифологик образлар барча халқларнинг тилида мавжуддир ва ҳар бир халқнинг миллий, маданий тушунчалари асосида кодлаштирилган. Мифонимларни метафоризациялаш воситасида кўпинча мифопоэтонимлар ҳосил бўлади ва инсоннинг турли кечинмаларини бадиий ифодалашга хизмат қилади.”²

Мутахассислар фикрича, ономастик бирликлардан поэтик мақсадларда фойдаланиш мумтоз адабиётимизда анъанага айланган. Бу жараён бугунги кунда ҳам давом этиб, адабиётимиз тарихида қўлланган Боғи Эрам, жоми Жам, Искандар, Каъба, Лайли, Мажнун, Масих, Одам Ато, Фарход, Ширин, Ҳотам каби номлар замонавий адабий асарларда ҳам қўлланиб келмоқда. Умуман, ўзбек бадиий адабиётида қўлланган номлар бутун бир силсилани ташкил этади. Уларнинг шаклланиш тарихи, лингвопоэтик хусусиятлари, ўзбек лингвомаданиятида тутган ўрни каби масалалар тилшунослигимизда махсус тадқиқотни тақозо этувчи долзарб масалалардан биридир.³

Адиб ёзувчининг залворли миссияси ҳақида сўз юритар экан шундай принципал аъмолни тилга келтиради: “Она юртинга, она халқинга қандай кўз билан қараш керак – энг муҳими мана шу! Буюк ёзувчиларнинг сезгирлиги, интуицияси, ноёб истеъдоди, бутун қудрати, аввало, шунда бўлса керакки, улар жузъий бир воқеада бутун жамият аҳамиятига молик моҳиятни кўра олади.” Унинг она юрти ва халқига, урф-одатлари ва қадриятларига муҳаббати шу қадар баландки, ҳар бир асарида улар билан боғлиқ воқеа-ҳодисаларнинг энг майда деталларигача тасвирлашга ҳаракат қилади. Айниқса, халқ тилидан

¹ Анданиязова Д.Р. Бадиий матнда ономастик бирликлар лингвопоэтикаси: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). – Тошкент., 2017. –Б.

² Нуруллаева С. Давр воқеликларининг мифологик образлар воситасида ифодаланиши. НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ 2020 йил 6-сон. -Б.174.

³ Худойберганова Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изохли луғати. Тошкент: Фан, 2016. –Б.3.

қўймайдиган, такрорлашдан буюк бир завқ ва хузур туядиган мифлар, ривоят ва афсоналарни худди реал тарихий воқеадек асар сюжети қатларига сингдириб юборади. Ана шундай ҳолатларни кўпроқ асарда қўлланилган жой номлари тасвирида кузатишимиз мумкин.

Тўлепберген Қаипбергенов ўзининг ярим асрдан зиёд давом этган ёзувчилик фаолияти давомида катта ва сермазмун ижод йўлини босиб ўтди. Ўз асарларида қорақалпоқ халқининг тарихи, бугунги ҳаёти, миллий кадрият ва анъаналарини юксак маҳорат билан тараннум этди. Унинг қаламига мансуб “Раҳмат, муаллим”, “Совуқ бир томчи”, “Котиб”, “Қорақалпоқ қизи”, “Маманбий афсонаси”, “Бахтсизлар”, “Гумроҳлар” сингари қисса ва романлар, “Қорақалпоқ достони” трилогияси адабиётимиз хазинасидан муносиб ўрин эгаллади. Бу асарларнинг аксарияти жаҳондаги кўплаб тилларга таржима қилиниб, бир қатор нуфузли адабий мукофотларга сазовор бўлган эди. Жонкуяр адибнинг кейинги йилларда эълон қилинган публицистик чиқишларида мустақиллигимизнинг маънавий асосларини мустаҳкамлаш, қорақалпоқ заминида амалга оширилаётган улкан ўзгариш ва янгиланишлар жараёнини акс эттириш, бағрикенг халқимизнинг бунёдкорлик меҳнатини улуғлаш, Орол муаммосига жамоатчилик эътиборини қаратиш мавзулари алоҳида ўрин эгаллади.

Ёзувчи асарлари ичида “Қорақалпоқнома” алоҳида аҳамиятга эга асар. Унда муаллиф шахси ва унинг бадиий олами бирмунча реалистик планда намоён бўлади. Китобхон асарни ўқиш жараёнида муаллиф билан бирга қорақалпоқ элининг тарихи, анъаналари, орзу-умидлари оламига сайр қилади. Асарда муаллиф позицияси шу қадар қизиқ ва мураккабки, баъзан муаллиф билан бирга суҳбат қурасиз, баъзан у ўзи билан ўзи суҳбат қуради сиз кузатасиз. Баъзан эса асар қаҳрамонлари ва воқеа-ҳодисалари ичида муаллифни бутунлай унутиб қўясиз.

“Қорақалпоқ еридан бир кафт тупроқ олиб, хидласангиз, ундан қон иси анқийди. У “Борса келмас”да йўл тополмай адашиб, бир-бири билан ғажжишиб ўлган хайвонлар қони эмас, одам қонининг иси. Истаган ерга белқурак

кўймайдиган, такрорлашдан буюк бир завқ ва ҳузур туядиган мифлар, ривоят ва афсоналарни худди реал тарихий воқеадек асар сюжети катларига сингдириб юборади. Ана шундай ҳолатларни кўпроқ асарда қўлланилган жой номлари тасвирида кузатишимиз мумкин.

Тўлепберген Қаипбергенов ўзининг ярим асрдан зиёд давом этган ёзувчилик фаолияти давомида катта ва сермазмун ижод йўлини босиб ўтди. Ўз асарларида қорақалпоқ халқининг тарихи, бугунги ҳаёти, миллий кадрият ва анъаналарини юксак маҳорат билан тараннум этди. Унинг қаламига мансуб “Раҳмат, муаллим”, “Совуқ бир томчи”, “Котиб”, “Қорақалпоқ кизи”, “Маманбий афсонаси”, “Бахтсизлар”, “Гумроҳлар” сингари қисса ва романлар, “Қорақалпоқ достони” трилогияси адабиётимиз хазинасидан муносиб ўрин эгаллади. Бу асарларнинг аксарияти жаҳондаги кўплаб тилларга таржима қилиниб, бир катор нуфузли адабий мукофотларга сазовор бўлган эди. Жонкуяр адибнинг кейинги йилларда эълон қилинган публицистик чиқишларида мустақиллигимизнинг маънавий асосларини мустаҳкамлаш, қорақалпоқ заминида амалга оширилаётган улкан ўзгариш ва янгиланишлар жараёнини акс эттириш, бағрикенг халқимизнинг бунёдкорлик меҳнатини улуғлаш, Орол муаммосига жамоатчилик эътиборини қаратиш мавзулари алоҳида ўрин эгаллади.

Ёзувчи асарлари ичида “Қорақалпоқнома” алоҳида аҳамиятга эга асар. Унда муаллиф шахси ва унинг бадиий олами бирмунча реалистик планда намоён бўлади. Китобхон асарни ўқиш жараёнида муаллиф билан бирга қорақалпоқ элининг тарихи, анъаналари, орзу-умидлари оламга сайр қилади. Асарда муаллиф позицияси шу қадар қизиқ ва мураккабки, баъзан муаллиф билан бирга суҳбат қурасиз, баъзан у ўзи билан ўзи суҳбат қуради сиз кузатасиз. Баъзан эса асар қаҳрамонлари ва воқеа-ҳодисалари ичида муаллифни бутунлай унутиб қўясиз.

“Қорақалпоқ еридан бир қафт тупроқ олиб, хидласангиз, ундан қон иси анқийди. У “Борса келмас”да йўл тополмай адашиб, бир-бири билан ғажишиб ўлган ҳайвонлар қони эмас, одам қонининг иси. Истаган ерга белқурак

урсангиз, белкурагингиз нимагадир шакирлаб тегади. Бу шакирлаётган тош эмас, ўлган ҳайвонларнинг суяги ҳам эмас, одамнинг суяги, “Борса келмас”ни гуллатиб яшнатиш йўлида жонини тиккан боболарнинг суяги. Туғилган ерига тўкилган кўз ёшларини куритиш йўлида серзаҳмат меҳнатда жон таслим қилган авлодларнинг суяги! Она юртни ташки душмандан ҳимоя қилиш мақсадидаги кўпгина қонли олишувлар туфайли беҳисоб жойларнинг “Қумбосган”, “Қизкетган”, “Болашаҳид”, “Қўйқирқилган”, “Маслаҳаттепа”, “Қонли кўл”, “Ўтеш ботирнинг қабри”, “Қонли ёп”, “Тупроққалъа”, “Элликқалъа”, “Ёнбошқалъа”, “Нозлимхон сулув” каби минглаб тарихий номлар билан аталиши бежиз эмас! Қатрада куёш акс этганидек, бу атамаларнинг ҳар қайсиси турли-туман афсонага асос бўлган. Ҳар бир афсона эса, ўзича бир тарих, ўзича дoston, бутун бошли бир давр.” Ёзувчи шу тарзда китобхонни тарихий номлар оламига бошлайди. “Маълумки, ўзини ўраб турган ташки оламни ва унда юз берувчи ҳодисалар сабабини билишга кизиққан ибтидоий одам уни образли тасаввур қилган. Натижада ҳиссий образлар сифатида мифологик образлар пайдо бўлган. Мифологик образлар барча халқларнинг тилида мавжуддир ва ҳар бир халқнинг миллий, маданий тушунчалари асосида кодлаштирилган. Мифонимларни метафоризациялаш воситасида кўпинча мифопоэтонимлар ҳосил бўлади ва инсоннинг турли кечинмаларини бадий ифодалашга хизмат қилади.”⁴ Тилшуносликда интертекстуаллик деган тушунча бор. Бадий матннинг лингвопоэтик таҳлилида ёзувчининг матндаги мазмунни ифодалашдан кўзлаган мақсадини ҳам назарда тутиш фойдадан холи бўлмайди. Айни пайтда бадий матннинг яхлит структурасидаги муайян қисмлар ўртасидаги муносабат масаласи ҳам алоҳида диққатга моликдир.⁵ Бадий матннинг таркибланишини тадқиқ этишдаги муҳим нукталардан бири интертекстуаллик масаласидир. Тадқиқотчиларнинг таъкидлашларича, интертекстуаллик тушунчасининг филология илмида пайдо бўлишига рус олими М.М.Бахтиннинг 1924 йилда

⁴ Нуруллаева С. Давр воқеликларининг мифологик образлар воситасида ифодаланиши. НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ 2020 йил 6-сон. -Б.174.

⁵ Юлдашев М. Бадий матн лингвопоэтикаси. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2019. –Б. 103.

нашр этилган “Бадиий сўз ижодиётида мазмун, материал ва шакл муаммоси” номли иши туртки берган, олим бу тадқиқотида адабиётнинг мавжудлик диалектикасини тавсифлар экан, ижодкор тасвирланаётган воқеликдан ташқари ўтмиш адабиёти ва ўзига замондош бўлган адабиёт билан ҳам иш кўришини, бу адабиётлар билан у доимий “мулоқот”да бўлишини қайд этади. Ана шу ишга асосланган ва ундаги фикрларни янгича талқин этган ҳолда постструктурализм назариётчиси француз Юлия Кристева 1967 йилда бу тушунчани фанга олиб кирган.⁶

Тўлепберген Қаипбергенов асарларида ҳам ана шундай лингвопоэтик механизмдан кенг фойдаланилганлигини кўришимиз мумкин. Муаллиф матн ичига бошқа бир матнни олиб киришда асосий масъулиятни учинчи шахсларга юклайди. Учинчи шахслар одатда “қариялар” бўлади: “Маҳаллий атамалар ҳақида қарияларнинг гурунгларида. Қумбосганнинг нега “Қумбосган” деб аталиши ҳақидаги афсоналардан бирини эшитинг” дея китобхонни айтилажак ривоятга тайёрлайди. Сўнг ривоят ёки афсонани реал тарихий воқеадек батафсил тасвирлайди: Қадим замонларда бир доно дунёдан кўз юмиш олдидан Ҳасан-Ҳусан ўғилларини ёнига чақириб гап бошлабди:

- Болаларим, ўзларингизга маълум, ҳар қайси бир таноблик икки бўлак ерим бор. Бир бўлаги унумдор, иккинчи бўлаги шўрхок. Икковингга ҳар бўлақдан ярим таноб-ярим танобдан беришим ҳам мумкин эди. Бироқ мен бундай қилмоқчимасман. Сабаби, икковларингиз вақтида бир қоринга сиғган бўлсаларингиз ҳам, бу кенг дунёда тинч-тотув, кўшни бўлиб, бир ерда яшай олмайсизлар. Буни мен одамларнинг қисматларида кўп кўрдим. Шунинг учун ҳар бирингиз алоҳида бир бўлагига эга бўлинг. Шўрхок тарафи кимнинг чекига тушса, мен унга бутун мол-дунёмни кўшиб мерос қолдираман. Чунки шўрхок ерни эпақага келтириш учун кўп куч керак. Бу оқилона тақсимотга болалари дарров рози бўлишибди. Шунда ҳам отаси уларни норози қилмаслик учун чек ташлабди. Ҳасанга унумдор бир таноб ер, Ҳусанга шўрхок бир таноб

⁶ Бу ҳақда қар.: Кураш С.Б. Усложнённое кодирование образной информации как аспект филологического анализа художественного текста. – Мозырь: УО “МГПУ”, 2003, с. 40.

ер билан бирга мол-дунё мерос тегибди. Эгизаклар чекига тушганидан кувона-кувона, алохида алохида уй бўлиб яшай бошлабдилар. Хусан ўзига теккан шўрхок ерни эпақага келтириш ўрнига отасидан қолган мол-дунёнинг кучи билан айш-ишратга муккасидан кетибди. Кўп ўтмай бор буд-шудини созуриб тамомлабди. Энди у акаси Ҳасандан ёрдам сўрашга мажбур бўлибди. Ҳасан унинг илтимосига бир марта хўп депти, икки марта хўп депти, уч марта хўп депти. Ахири аччиғи чиқиб:

- Ерни эпақага келтириш ўрнига ҳамма пулингни айш-ишратга сарфлаб битирдинг, энди сенга ҳеч нарса бермайман, - дебди.

Хусан акасидан хафа бўлиб кетибди-да, собиқ улфатларини чақириб, улар билан бирга уйининг қошига қум ташишга тушибди. Анча кун ташибди. Каттакон уюм ҳосил бўлибди. Бир окшом Хусаннинг уйдан Ҳасаннинг уйи тарафига қараб кучли довул турибди. Хусан фурсатдан фойдаланиб, тезда улфатларини чақирибди-ю, қум уюмини осмонга тўзғитаверибди. Туни билан тўзғитибди. Эрталаб қарасалар, Ҳасаннинг унумдор даласини ёппасига қум босиб қолибди.

“Қумбосган” топонимининг маъносини изоҳлашга хизмат қилувчи ривоят баён қилинган, муаллиф қаҳрамон тилидан хулосасини очиқлайди: “Қумбосган” деган ном мана шундан қолган экан. Қорақалпоғистоннинг бир ери шўрхок, бир ери қумлоқлиги ўша Ҳасан-Хусан авлодларининг бир-бирларига ола қарашлари сабабли экан-да!..”

Ёки жой номи билан боғлиқ бир афсона матн ичига интерматн бўлиб киради. Шу зайлда, оғзаки нутқ доирасида ҳаётини давом эттираётган матн ёзма матнга муайян вазифа билан киритилади ва афсонанинг умри бакога даҳлдор ҳолга келтирилади:

-Нукус шаҳрининг қоқ ўртасидан кесиб ўтадиган Қизкетган сойининг номи нима учун “Қизкетган” деб аталиши ҳақидаги кўпдан-кўп афсоналардан мен ҳам биттасини айтиб бермоқчиман, эшитинглар: Амударё бир пайтлар “Жайхун деб аташган. Жайхун дарёсидан бир ярим чақирим олисда жойлашган кичкина бир овул дарёдан қовоқда сув ташиб экинини суғорар

экан. Бу овулдаги бир бева аёлнинг юзлари ойдек, сочлари тундек, қошлари кундуздек ниҳоятда сулув Ойша исмли бир кизи бор экан. Ойша овулдошларини мушкул аҳволдан кутқариш мақсадида бир куни кўчага чиқиб: “Кимда ким Жайхундан овулгача ариқ қазишга бел боғласа, мен ўша одамни севаман” дея жар солибди.

-Бир йигит қазиб битказа олмайди-ки, -дейишибди овул одамлари. Нечта йигит қазишга чиқса, ҳаммасини суявераман !-дебди киз.

Одамлар Ойшанинг бу гапларини нотўғри тушуниб, уни овулдан қувиб юборибдилар. Қиз овулдан бош олиб кетганча, бошқа овуллардаги ёш йигитни йиғиб, қазувни бошлаб юборибди. Ариқ қазилиб, овулига сув келган куни киз ариқ ёқасига чиқиб:

-Йигитлар, мен ваъдамга вафо қилиб, барчангизни баравар севаман, сизларга бундан кейин ҳам рухан мадад бўламан! - дея хайқириб, тошқин сойга ўзини отибди...

Халқ ана шу янги сойга “Қизкетган” деб ном қўйибди.

Асарда интертекстларнинг асосий матнга олиб кирилиши ва мувофиқлашишини таъминлашда қаҳрамон нуткидан ҳам кенг фойдаланилади:

-Мен бўлсам сизларга “Болашаҳид” ҳақида айтиб бермоқчиман: бир ота-бир онадан туғилган Ҳасан билан Ҳусаннинг авлодлари йиллар ўтиб, ўзларидан кўпайиб, нақ икки овул бўлибди. Бобокалонлари битта бўлгани билан, ҳар бирида ўзича урф-одатлар, дунёқарашу фикрлашлар тарзи шаклланиб, бу икки овул ўртасидаги тафовутлар зиддиятларга айланибди. Уларнинг ҳар бирида худбинона, ёвуз ниятлар уйғонибди. Бир йили Ҳасаннинг авлодида болалар жуда кўп туғилиб, чорак асрдан кейин овул учун жой торлик қилиб қолиши мумкинлиги уларни ўйлантириб қўйибди. Бу ташвишли ўйлар қўшни овулга ҳам маълум бўлиб, улар чорак асрдан кейин Ҳасаннинг овули тарафидан келиш эҳтимоли бўлган хавф-хатарнинг олдини олиш учун турли-туман хийла-найранглар ўйлаб топиш ҳаракатига тушибдилар. Ахири бир туллак бийни қўшни овулга элчи қилиб

жўнатибдилар-да, уларнинг болаларини тарбиялаб беришга хоши билдирибдилар. Овул одамлари болаларнинг ўз ота-оналарини унутиб юборишларидан кўриб, бу таклифни рад қилишибди. Шунда элчи бўлиб келган бий ўз тарбияларига олмоқчи бўлаётган болаларнинг рўйхатини тузиб, уларнинг ҳар бири учун тилхат беражакларини, керак бўлса, қачон ота-оналарини кўришни истасалар, овул дарвозаси очик туражаклигини маълум қилишибди. Хуллас, уларни ишонтиришиб, болаларни ўз тарбияларига олишибди... Орадан бир ой ўтар-ўтмас, кўпчилик ота-оналар ўз болаларини кўриш учун келсалар, биттасиям йўқ эмиш.

-Болаларимиз кани? - деб сўрашибди улар, бош бийнинг хузурига кириб.

У ота-оналарни янги қабристонга бошлаб борибди.

-Бу қанақа қабристон? –деб сўрашибди ота-оналар, юраклари увишиб.

Йигирма беш йилдан кейин овулимиз бошига ёғиладиган хавф-хатарнинг олдини олиб, мана шу ерда болаларингизни шаҳид қилдик, - дебди бий.

Ота-оналарнинг фиғони фалакка чикиб, бийга ташланибдилар. Унинг гўштини нимта-нимта қилиб, қабристонга сочиб ташлабдилар. Бари бир бу билан ҳеч ким аламдан чиқолмабди, ҳеч нима ўзгармабди. Ўша қабристон эса “Болашаҳид” деб атала бошланибди.

Ривоят тугагач, муаллиф “қиссадан ҳисса”ни шу тарзда тилга келтиради: “Ўша ёвуз одамлар бизнинг боболаримизмасмикин? Оз сонли бўлиб қолганимизга сабаб-бундай ёмон иллатларнинг юқумли ирсий касалликдек насл суришидан бўлса ажаб эмас!” Китобхон бундай таъсирчан ривоят ва ундан чиқариладиган хулосалардан воқеа-ҳодисаларга нисбатан муносабатини ойдинлаштириб олади.

Асарнинг бошқа бир жойида “Қўй қирилган” топоними билан боғлиқ афсона келтирилади: “Қўй қирилган” номининг келиб чиқиши ҳақида мен шундай афсона эшитганман. Ҳасан-Ҳусанга ўхшаб, бир ота-онадан туғилган икки ўғилнинг авлодлари ўсиб-униб, гурқираб турган икки элат бўлиб яшаётган йилларда, бир овулга нариги овулнинг даласи ўта ҳосилдор кўриниб, уни қўлга киритиш йўллари ахтаришга тушибди. Шу мақсадда бегона

юртлардан курол-аслаха келтирибди-да, элатдошларининг овулини куршовга олибди. Куршовда қолган овул одамлари ахволининг танглигини сезиб: “Ҳамма ҳомиладор аёлларни, демакки, наслимизни омон сақлаб қолишнинг ягона йўли шу” деб жамики қўйларни бир чеккадан бўғизлабдилар. Иккикат аёлларнинг устига қўй терисини ёпиб, овулдан бирин-кетин чиқариб юбораверибдилар. Теварақдан пайт пойлаб турган куролли навкарлар тизилишиб келаётган “қўйлар”ни бирин-кетин отиб ўлдираверибдилар. “Қўй қирилган” деган ном ана шундан қолганмиш.

Муаллиф бу афсонадан сўнг фожиа мусаббиби ҳақида ўйлаб, ўзича чиқарган ҳукмини баён қилади. “Бугун ўзимча шундай тусмол қиламанки, иккикат аёлларни қўй териси остида куршовдан қутқаришни маслаҳат берган одам қўшни овулнинг айғоқчиси бўлса керак.” Бу тарздаги хулоса масаланинг моҳиятини чуқур ўйлаш, сабабчиларни узоқдан эмас, яқин-атрофдан қидириш кераклиги ҳақида муаллифнинг китобхонга маслаҳатидир.

Мутахассислар фикрича, муайян матнда қўлланган ном замирида катта ҳажмдаги матнорти билимлари туради. Шунинг учун номлар интертекстуал матнда аллюзия кўрсаткичи сифатида кўп қўлланиб, муайян адабий ёки ижтимоий-тарихий фактга ишора қилади. Ўқувчи бу каби номларга доир қомусий маълумотга эга бўлмаса, мазкур ном қандай лингвопоэтик мақсадда қўлланганини ҳам англаши мушкул.⁷ “Қорақалпоқнома”да ана шундай матнорти билимлар асосан, афсона ва ривоятлар шаклида изоҳланади. Бадий матндаги бундай катта ҳажмли мифик матн билан идрок этиладиган топонимлар *мифотопонимлар* деб аталади. Айтиш лозимки, манбаларда мифотопоним термини уч маънода қўлланилганлиги кузатилади: 1. Муайян миф билан боғлиқ ҳолда идрок этиладиган реал топоним. 2. Маълум бир халқ мифологиясида мавжуд бўлган топоним. 3. Бадий матнда муаллифнинг индивидуал хаёл маҳсули бўлган афсонавий жой номи. Бадийят масаласига алоқадорликда (мифга боғланмаган ҳолда) текширилганда *топопоэтонимлар* тарзида қўллаш кузатилади.

⁷ Худойберганаева Д., Анданиязова Д. Ўша асар. –Б.5.

Тўлепберген Қаипбергеновнинг “Қоракалпоқнома” асарида топонимлар талайгина ва уларни лингвопоэтик тадқиқ тамойиллари асосида ўрганиш тилшунослик, фольклор, адабиётшунослик, этнография, лингвомаданиятшунослик, лингвоконтактология ва лингвопоэтика каби тадқиқот соҳалари учун бирдек муҳим.

Адабиётлар

1. Yuldashev M. Özbek Edebi Metinler Antolojisi. Ege Üniversitesi Yayınları. Edebiyat Fakültesi Yayın No: 185. 2013. ISBN: 978-605-338-040-5.
2. Yuldashev M. Synonymic Words in Abdulhamid Sulaymon Cho‘lpon’s Works. The International journal of analytical and experimental modal analysis. ISSN No:0886-9367. Volume XII, Issue VI, June/2020. Page No: 1732-1739.
3. Анданиязова Д.Р. Бадиий матнда ономастик бирликлар лингво-поэтикаси: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). – Тошкент., 2017.
4. Кураш С.Б. Усложнённое кодирование образной информации как аспект филологического анализа художественного текста. – Мозырь: УО “МППУ”, 2003.
5. Нуруллаева С. Давр воқеликларининг мифологик образлар воситасида ифодаланиши. НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ 2020 йил 6-сон.
6. Худойберганава Д., Анданиязова Д. Ўзбек тили поэтонимларининг изохли луғати. Тошкент: Фан, 2016.
7. Юлдашев М. Бадиий матн лингвопоэтикаси. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2019.